ІВАН КРЕВЕЦЬКИЙ

КОРИФЕЇ РОСИЙСЬКОЇ КРИТИКИ І УКРАЇНСЬКЕ ПИСЬМЕНСТВО.

I.

В. Г. БЄЛЇНСКИЙ.

Ціна 50 сот.

У ЛЬВОВІ, 1905.

З друкарні Наук. Товариства ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

ЛННБ України ім.В.Стефаника
00965739 ($)

2012

1086/1
В. ~~1925~~/1

ІВАН КРЕВЕЦЬКИЙ.

КОРИФЕЇ РОСИЙСЬКОЇ КРИТИКИ І УКРАЇНСЬКЕ ПИСЬМЕНСТВО.

I.

В. Г. БЄЛЇНСКИЙ.

(Відбитка з „Лїтерат.-Наукового Вістника“, 1905, кн. II і IV.)

У ЛЬВОВІ, 1905.

З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

8(с)У„18"(од) +8(с)Р„18"(од) 1,80к.

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И- 35810

Корифей російської критики і українське письменство.

„Незнаніе того, что такое Украйна и ея интересы, чего и какъ хотятъ украинцы, и вмѣстѣ съ тѣмъ смѣлость въ рѣшеніи украинскихъ вопросовъ и рѣшительность приговоровъ надъ »хохлацкими свиньями и ихъ безтолковіемъ«, — составляетъ характеристическую особенность всѣхъ почти великорусскихъ дѣятелей, даже самыхъ лучшихъ."

М. Драгомановъ, Письмо В. Г. Бѣлинскаго къ Н. В. Гоголю. Ст. XIV—XV.

Коли загляньемо в історію російського життя в протягу XIX ст., побачимо цікавий факт: майже у всіх визначніїших суспільно-культурних діячів Росії видно велику охоту зачіпати першорядні українські питання, сперечати ся про них і ставити категоричні розвязки, і майже у всіх пробиваєть ся брак примітивного знання, що таке та Україна, що таке ціле українство. І ми видимо цілий ряд великих російських імен, як Хомякова, Герцена, Чернишевского, Бєлінского, Турґенєва, не згадуючи вже про Аксакових, Каткових і ин., що викликують у нас сумні рефлєксії на згадку про те, як вони, переважно щирі люди, дивили ся більш або менше неприхильно на наші справи, не ховаючи своїх антипатий до поодиноких проявів нашого життя. Шкода з того була подвійна: з одного боку ті непорозуміня набирають у російських кругах ціхи авторітету і не позволяють їм критично глянути на Україну, з другого викликають у нерозважних Українців дивну форму реакції — антипатію до російської культури в загалі.

Кождий знає стремління київського „Кирило-Методієвого Брацтва", спрецизовані в формулку — увільненє селян і просьвіта широких народніх мас; тільки в дальшій консеквенції

ставило ся федерацію всіх Славян і то під протекторатом російського царя. Про сепаратизм української Гетьманщини ніхто й не думав.[1]) Так було в дійсности. Одначе се зовсім не перешкодило провідникови московських славянофілів Хомякову писати в тій справі таке до Самаріна: „Українців очевидно заразив політичний одур. Досадно і жаль видіти такий нерозум і назадництво. Коли суспільне питанє тільки що підняте і не лише не розвязане, але навіть не близьке розвязки, люди, очевидно розумні, беруть ся за політику! Не знаю, о скільки злочинною була помилка Українців, а знаю, що їх нерозум дуже видний. Час політики минув“[2]) Під терміном „суспільне питанє“ розумів Хомяков, як видно з його дальшого листу[3]), — селянське питанє, а під „політикою“ — український сепаратизм. Більшого контрасту між Хомяковим і дійсністю годі придумати.

Коли з початком 60-тих років почала ся в вільнодумних російських кружках живійша дискусія на українські теми, Герцен помістив у своїм „Колоколѣ“ (№ 61) звісну статю Костомарова п. з. Украйна і назвав Шевченка мало що не одиноким народнім поетом у загалї. Одначе коли прийшла хвиля згадати про Україну при порішуваню важного житєвого питання, Герцен забув усе, що писав, і без найменшого ваганя прилучив ся до маніфесту польських революціонерів із 1863 р., що проголосили бажанє привернути Польщу в границях першого розділу з 1772 р., то є разом з правобічною Україною.[4]) „Коли-б Герцен знав і памятав хоч те, що писали Костомарів, Шевченко, Куліш, Антонович, „Основа“ і галицькі журнали, каже Драгоманів, він ніколи не зробив би такої величезної помилки, шкідливої для польської і великоруської свободи.“[5])

Не менше важну помилку з тих самих причин зробив також Чернишевский. У своїй статї п. з. Національная безтактность[6]) він докоряв галицьким Русинам, що вони не йдуть

---

[1]) Колоколъ, 1860, № 61 п. з. „Украйна“ (укр. переклад п. з. Письмо Костомарова до видавця »Колокола«, Львів, 1903); Громада, № II, ст. 228—231, № IV, ст. 122—125.

[2]) Русскій Архивъ, 1879, № XI. Ст. 327—328.

[3]) Ibid. Ст. 331.

[4]) Колоколъ, 1862, з 2 і 15 жовтня.

[5]) М. Драгомановъ, Письмо В. Г. Бѣлинскаго къ Н. В. Гоголю Ст. XV

[6]) Современникъ, 1861, № IX.

разом із польськими політиками проти спільного противника — австрійського уряду, коли тим часом ті політики самі злучили ся з урядом, щоб тільки бути безпечними панами над галицькими Русинами. Те саме нерозуміне українського житя, а з тим і антипатія до українського руху не була, як каже Пипін[1]), чужою і самому Турґенєву і відбила ся в розмові одного з героїв Турґенівського роману Рудін. Та сама нехіть і антипатія до України тягнеть ся у деяких росийських дїячів червоною ниткою через цїле XIX ст., аж до нашого часу. Досить згадати визначне нині імя росийського суспільно-культурного дїяча, редактора росийського журнала „Русское Богатство“ — В. Короленка. Він, хоч Українець із роду, зовсїм не свобідний від українофобства, і осуджує, а принаймні недавно осуджував нинїшній український рух у Росії.

Та найрізкійше і найголосиїше відбила ся та антипатія на представнику великоруських „западників“ зі 40-вих років XIX ст., батьку росийської критики — Вісаріонї Г. Бєлїнскім[2]), що між ин. з такою заїлостю ударив на Шевченка, з якою не виступив проти того поета нїхто з Росіян, ні перед ним, ні по нім.

---

[1]) Вѣстникъ Европы, 1888, № III, ст. 248 і дальше.

[2]) Вісаріон Г. Бєлїнский, першорядний росийський критик, уродив ся в 1810 р. Підчас студій на московськім університеті належав до студентських кружків разом зГерценом, Оґарьовим, Станкевичем, Кетчером, Коршем, Боткіном і ин. і тут у значній мірі виробив собі свій съвітогляд. Під впливом тодїшнього фільософічного напряму, а спеціяльно під впливом ідей нїмецьких фільософів Шеллїнґа й Окена, та ще більше під впливом лїтературного романтизму молодий студент виступає з траґедією в стилю Шілєрових »Розбійників«, де виголошує сильні тиради проти тодїшнього кріпацького права. Одначе цензура, зложена з університетських професорів, траґедії не пропустила і від тоді посипали ся на молодого Бєлїнского рїжні »благодати« росийської поліції. В кінцї в 1832 р. прогнали його з уїверситету »по неспособности«. Незабаром познайомлює ся він із проф. Надєждїним і вступає до редакції журнала »Телескопъ«. В 1834 р. виступає Бєлїнский з першою поважною критичною статею в додатку до »Телескопа« — »Молвѣ« п. з. »Литературныя мечтанія«, де подає блискучий огляд історичного розвою росийського письменства. »У насъ, каже він, нѣтъ литературы, я повтаряю это съ восторгомъ, съ наслажденіемъ, ибо въ сей истинѣ вижу залогъ нашихъ будущихъ успѣховъ... Присмотритесь хорошенько къ ходу нашего общества, — и вы согласитесь, что я правъ. Посмотрите, какъ новое поколѣніе, розочаровавшись въ геніяльности и безсмертіи нашихъ литературныхъ произведеній, вмѣсто того, чтобы выдавать въ свѣтъ недозрѣлыя творенія, съ жадностью предается изученію наукъ и черпаетъ живую воду просвѣщенія въ самомъ источникѣ. Вѣкъ ребячества проходитъ видимо, — и дай Богъ, чтобы онъ прошелъ

I.

Перший раз заговорив Бєлїнский про українське письменство в 1835 р. Рецензуючи в „Молвѣ“ українські оповідання Основя-

---

скорѣе. Но еще болѣе дай Богъ, чтобы поскорѣе всѣ разувѣрились въ нашемъ литературномъ богатствѣ. Благородная нищета лучше мечтательнаго богатства! Придетъ время, — просвѣщеніе разольется въ Россіи широкимъ потокомъ, умственная физіономія народа выяснится, — и тогда наши художники и писатели будутъ на всѣ свои произведенія налагать печать русскаго духа. Но теперь намъ нужно ученье! ученье! ученье!« В основу своїх критичних заміток ставить Бєлїнский два головні вимоги: просте, безпосередне відношенє до житя і ідеал т. зв. »абсолютного чоловіка«, без огляду на окружаючу дійсність. В 1836 р. цензура заборонила видаванє »Телескопа« і Бєлїнский лишив ся без хлїба. Пробувши якийсь час на Кавказї, вступає в 1838 р. до редакції »Московского Наблюдателя«, і друкує знов цїлий ряд критичних статей. В тім часї підпадає Бєлїнский під безпосереднїй вплив Станкевича і Бакуніна і розбирає подрібно фільософічну систему Геґеля. З тої системи присвоїв собі одну важну теорію, а то, що »все дійсне — розумне« і зводив за неї завзяті кампанії в »Моск. Наблюдателю«. Давнїйша його проповідь самовдосконаленя замінила ся тепер на поклін суспільному status quo. Одначе хоч Бєлїнский проповідував поклін дійсности, те сам дивив ся на неї очима ідеалїста і вірив, що його ідеали згідні з дійсністю. Така віра була нетривка і мусїла з часом захитати ся. До того причинили ся також спори з кружком Герцена і Оґарєва, що вже покинули були теоретичне фільософованє і запізнавали ся зі суспільними і полїтичними питанями. Під їх впливом Бєлїнский зміняє в друге свої погляди і стає майже зовсїм на реальний ґрунт. При кінцї 1839 р. переїжджає з Москви до Петербурга і обіймає критичний віддїл в »Отечественныхъ Запискахъ«. В цїлім ряді більших статей Бєлїнский являєть ся тепер не абстракційним естетиком, а реальним критиком-публїцистом, що пізнавши російську дійсність, ударив безпощадно на свою суспільність за брак духових інтересів, за рутинні погляди, за вузкий міщанський еґоізм, за самодовільне філїстерство, брак гуманности і ин. Його статї робили велике вражінє і стали тим ферментом, що викликав самокритику. В 1846 р. Бєлїнский, знеможений працею, їде в друге на південь, а вернувши до Петербурга, стає співробітником »Современника«. Одначе його днї були вже почислені. Недуга приневолила його виїхати знов за границю і 1848 р. він помер.

Значінє Бєлїнского в російській літературі величезне і його вплив слїдно до нинї. Він не тільки перший уставив правильні понятя штуки і письменства і показав дорогу, по якій повинно йти кожде письменство, щоб могло стати суспільною силою, але став учителем і провідником молодого поколїня письменників тої славної російської плєяди 40-вих років. Повного і критичного виданя творів Бєлїнского до тепер не було; в виданях з 1860 і 1865 рр. попропускано багато річий, між ин. і таких, що характеризують погляди Бєлїнского на українське письменство. Аж в останнїх роках забрав ся до першого повного і критичного виданя д. Венґеров і видав доси вже 8 томів.

ненка і українські казки Бодянського[1]), він пише таке: „Ми дуже жалуємо, що давно не заняли ся розбором першого з тих творів (оповідань Основяненка), що відзначаєть ся високою літературною вартістю задля оригінальности предмету і оригінальности таланту. Але mieux tard, que jamais. Ми зробимо се в „Телескопѣ“, а тепер обмежимо ся бібліографічною звісткою.[2]) Другий з тих творів (казки Бодянського) визначаєть ся дуже чистою українською мовою, яка для нас Москалів зовсім неприступна і тому відбирає нам спромогу оцінити той твір по вартости. Ми чули, що той твір — виплід спочинку чоловіка, що посьвятив себе занятю науками і написаний без ніяких авторських претенсий, на що вказує доданий до нього епіґраф:

Як у нас, як у нас — пісні да казки:
Послухайте, добрі люди, з вашої ласки...

„В кінці є він по змозі щирим приносом свойому рідному краєви, на що вказує проста, але поетична посьвята: „Матері моїй рідненькій, ненці старенькій, коханій, любій Україні“.

Так говорив Белінский в 1835 р., признаючи високу літературну вартість Основяненковим повістям із мужицького житя, оригінальність їх теми і оригінальність самого талану. Так само, як видно з тої коротенької, але щирої замітки, признавав українську мову, її окремішність від великоруської. Все те важне для нас тому, що кілька літ по тім, у 1840 р., він основно зміняє дотеперішні свої погляди на ту справу і з прихильника української мови і письменства стає його завзятим противником.

Що могло бути причиною такої наглої зміни поглядів Белінского, скажемо пізнійше. Тепер займемо ся зібранем до купи його розкинених і відірваних висловів із 40-вих років, що торкають ся поодиноких питань українського культурного житя, як мови, письменства і ин.

---

[1]) Молва, 1835 р. № 27—30; Малороссійскія повѣсти, разсказываемыя Грицкомъ Основьяненкомъ. Книжка первая. 1834. Ст. 380, 12°; Наськы украинськы казкы Запорозьця Иська Материнкы. 1835. ст. XX+47, 16°.

[2]) Своєї обіцянки — поговорити подрібнійше про Квітку-Основяненка в »Телескопѣ« — Белінский не дотримав. Він заговорив про нього аж в 1840 р. в »Отечественныхъ Запискахъ« (т. XIII, № 12), але вже не в тім тоні, що в 1835 р. Тут повно іронічного кепкованя.

Сама етноґрафічна Україна Бєлїнскому все подобала ся; він навіть ставив українське суспільне житє вище від московського. „Україна — писав він в 1840 р.[1]) — край у високім ступні поетичний і оріґінальний. Українці обдаровані незрівняним гумором; у житю їх простого народа є так багато людського і благородного. Тут є всї ті почування, якими висока людська природа“ Коли в 1846 р. Бєлїнский приїхав на Україну, вона зробила на нього дуже приємне враженє: „За 30 верств до Харкова я побачив Україну, хоч іще перемішану з поганим Москальством. Хати українських мужиків похожі на домики фермерів — чисті і гарні, що годї описати... Инші особи инакше дивлять ся. Дїти дуже милі, підчас коли на великоруських не можна й дивити ся — гірші й поганїйші від свиний“[2])... Обговорюючи „Слово о Полку Ігоря“, а передовсїм становище в ньому жінки, він пише: „Все се, повторяємо, відзиваєть ся південною Русью, де ще й тепер у родиннім житю так багато людського і благородного, де відносини полів засновані на любови, а жінки користують ся правом свойого пола; все се противне північній Руси, де родинні відносини грубі, жінка — рід домашньої худоби, а любов — річ при вінчаню зовсїм чужа: порівняйте житє українських мужиків із житєм великоруських мужиків, міщан, купців і по части инших станів, і ви переконаєте ся в правдивости нашого вислову про південне походженє „Слова о Полку Ігоря“. (Соч. 1 вид. V, 89.)

І не тільки в родиннім житю признавав Бєлїнский Україні вищість над Московщиною; він признавав таку саму вищість і українській історичній поезії. Розбираючи великоруську історичну поезію, він незадоволений з неї за те, що вона не відбила вірно великоруського історичного житя. „Не така, каже він, історична поезія України. Історія України не належить до історії всесьвітно-людської; її круг тїсний, її полїтичне і державне значінє те саме, що в штуцї ґротеск; але не вважаючи на все те, Україна була орґанїчно-полїтичним тїлом, де кожда людина тямила себе, жила й віддихала в своїм суспільнім елєментї і тому знала добре справи своєї рідні, такі близькі її серцю і душі. Народня поезія України була вірним зеркалом її історичного житя. І як багато поезії в тій поезії! Хай читачі

[1]) Сочиненія В. Г. Бѣлинскаго. (1 вид.) Т. V, ст. 303.

[2]) А. Пыпинъ, В. Гр. Бѣлинскій, Т. II. ст. 260.

пригадають собі думу про „Самка Мушкета“, яку ми навели вище, щоб показати анальогію між „Словом о Полку Ігоря“ і українською поезією: се дітірамб історичної поезії, се патос патріотичної сьвідомости! Що значить перед тим одним відривком мізерний збірник усїх великоруських історичних пісень!..“ (Ibidem.)

Одначе ся симпатична для Бєлїнского з 40-вих років Україна, се вже тільки провінція росийської держави, се один зі складових елєментів нероздільної загально-росийської цїлости. Хоч як гарна й симпатична Україна сама собою, то все таки їй зась до самостійного житя, її культурні артерії мусять бути получені з північчю, і одна думка мусить панувати і в Київі і в Москві, і в Полтаві і в Архангельску. Так дивив ся Бєлїнский на цїлий культурний рух на Україні, таку мірку прикладав до поодиноких проявів самостійного українського житя. Все, що зривало би культурно-державну єдність України з Москвою, видавало ся йому нерозумним і шкідливим. Тому не диво, що коли по виступі Котляревського являєть ся на Україні цїлий ряд молодих письменників, які клали основи під нинїшнє українське письменство, Бєлїнский виступив проти них незвичайно рішучо, а коли появив ся найбільший талан — Шевченко, атаки Бєлїнского прибрали брутальну форму.

Але вертаймо до самої річи. Виступаючи проти українського письменства, Бєлїнський найперше знехтував його зверхню форму, українську мову. Критикуючи в „Отечественныхъ Запискахъ“ (1841 р.) дві нові українські книжки, Гребінчину „Ластівку“ і Основяненкове „Сватаннє“[1]), він ось що говорить про їх мову: „Не дивлячи ся на рїжність тих двох книжок, з яких одна — альманах, а друга — водевіль, несправедливо названий оперою, — ми лучимо їх в одну статю, знаходячи між ними те спільне, про що властиво нам хочеть ся поговорити: обі вони написані українським нарічєм.[2]) Перед нами стоїть важне питанє: чи є на сьвітї українська мова, чи вона тільки місцеве нарічє?

---

[1]) Ластовка. Сочиненія на малороссійскомъ языкѣ. Гг. Л. Боровиковскаго, Е. Гребенки, Грицька Основьяненка, В. Забѣлы, И. Котляревскаго, Кореницкаго, П. Кулеша, Мартовицкаго, П. Писарскаго, А. Чужбинскаго, Т. Шевченка, С. Шерепери и другихъ. Собралъ Е. Гребенка 1841. Ст. 328; Сватанье. Малороссійская опера въ трехъ дѣйствіяхъ. Сочиненіе Основьяненка. 1840, ст. 156.

[2]) Бєлїнский ужинає всюди термінів: Малороссія, малороссійскій.

З рішеня того питаня виходить друге: чи може існувати українське письменство і чи повинні наші письменники Українці писати по українськи?

„Що до першого питаня, каже Бєлїнский, то на нього можна відповісти і так і ні. Українська мова справдї існувала в часи самостійности України і існує тепер — у памятниках народньої поезії тих славних часів. Але се ще не значить, щоб в Українців було письменство: народня поезія ще не творить письменства, хоч памятки народньої поезії для нас дорогоцїнні і зберігати їх річ похвальна.“ Характеризуючи Україну і Українців, про що ми згадували вже вище, він так каже дальше: „Тут (на Україні) є всї ті почування, якими висока людська природа. Любов творить основний елємент житя. Додайте до того азийське лицарство, звісне під назвою сьміливого козацтва, згадайте трівожне житє України, її боротьбу з католицькою Польщею і бісурманським Кримом та Туреччиною — то й згодите ся на те, що годї знайти богатше жерело поезії, як українське житє. Але не можна забувати, що Україна стала виходити зі свого незначного стану разом із Великоросією від часів Петра Великого; що доти який будь вельможний гетьман ріжнив ся від простого козака не ідеями, не осьвітою, а старістю, досьвідом, а деколи тільки богатою одїжю, великими палацами і достатним столом. Мова була спільна, тому що ідеї останнього козака були на рівні з ідеями пишного гетьмана. Але від Петра Великого почав ся роздїл кляс. Дворянство наслїдком ходу історичної конечности приняло росийську мову і росийсько-европейські обичаї в способі житя. Мова самого народа стала псувати ся, — і тепер чиста українська мова попадаєть ся переважно тільки в книжках. Значить, ми маємо повне право сказати, що тепер української мови вже нема, а є тільки провінціяльне українське наріче, так само, як білоруське, сибірське і инші подібні провінціяльні наріча.“[1])

Такий погляд Бєлїнского на українську мову. Він вправдї признає її існованє в часах самостійного полїтичного житя України, признає її в народній поезії і тепер, але дивною льоґікою виходить у кінцї те, що української мови таки сьогодні нема. Про саме українське письменство і не говорити, бо-ж „народня поезія

[1]) Полное Собраніе сочиненій В. Гр. Бѣлинскаго (вид. Венгерова). Т. VI, ст. 199—202.

не створить іще письменства!“ — кличе з емфазою російський критик. Вона сама собою не в силї піднести ся до висоти артизму, а до того треба ще конче імпульсу з боку, треба елєментів чогось загального. „Тому розуміємо, каже Бєлїнский (VI, 358), чому найбільший і переважно національний російський поет Пушкін виховав свою музу не на матїрнім лонї народньої поезії, а на европейськім ґрунтї; був підготований не „Словом о Полку Ігоря“, не казками-поемами Кірші Данїлова, не простонародними піснями, але Ломоносовим, Державіним, Фонвізіним, Богдановичем, Криловим, Озеровим, Карамзіном, Дмитрієвим, Жуковским і Батюшковим — письменниками і поетами-наслїдувачами, зовсїм не національними, з виїмкою одного Крилова, якого байки хоч національні, все таки не були зовсїм саморідною появою, бо їх взірці знайшов Крилов не в народнїй поезії, але у Француза Ляфонтена. Така природна поезія всїх славянських племен: хоч богата чутєм, вона бідна змістом, чужа елєментом того загального і тому не могла сама собою розвинути ся в артистичну поезію. Коли Великороси і може ще Чехи можуть похвалити ся кількома великими або замітними поетичними іменами, — вони мають завдячувати се найперше контактови своєї історії з історією Европи і присвоєним від неї елєментам житя. Инші славянські племена — Болгари, Серби, Дальматинці, Ілїрійці і ин., лишили ся при одній народній поезії, яка не має сили піднести ся до артизму.“

Що тикаєть ся України, то справа стоїть іще гірше. „Українцям, — каже Бєлїнский — сьмішно навіть і думати, щоб з їх, впрочім дуже гарної народньої поезії могло тепер щось розвинути ся: з неї не тільки не може нїчого розвинути ся, але вона сама зупинила ся ще від часів Петра Великого; рушити її можна тільки тоді, коли лїпша, благороднїйша частина українського населеня покине французький кадриль і знов стане танцювати тропака і гопака, фрак і сурдут перемінить на жупан і свитку, обголить голову, розпустить оселедець, — одним словом, зі стану цівілїзації, осьвіти і людскости (а їх придбанє завдячує Україна злуцї з Росією) знов завернеть ся до первісного варварства і темноти.“

Що-ж мають робити ті бідні Українці, щоб не завертати ся „до первісного варварства і темноти?“ Заки наведемо відповідь Бєлїнского на се запитанє, зробимо ще маленький екскурс. Знаємо вже, що по його думцї української мови нинї нема, а є тільки

провінціяльне наріче, от так як сибірське і ин. Тому не може бути й мови про українську націю, а тільки про звичайне племя. А племя, каже Бєлінский, може мати тільки народні пісні (як і бачимо в Українців), але не може мати поетів, а тим менше великих поетів; великі поети появляють ся тільки у великих націй, а яка може бути нація без великого і самобутного політичного значіня? (VI, 359). На думку Бєлінского тільки той народ є нацією, що має свою політичну самостійність і ще до того велике політичне значіне; хто того не має, не може називати ся нацією, тільки племенем. Що такий погляд нині куріозний, не треба доказувати; звернемо увагу тільки на Поляків, що також не мають тих великих условин, а таки в них появив ся ґеній Міцкевича, чи не більший навіть від великодержавного Пушкіна. Тим дивоглядним поглядом Бєлінского пояснюють ся не менше куріозні його слова, адресовані до Болгарина Апрілова: „Турки — народ, — каже він, — що витворив собі державу, а Болгари — тільки племя, що не творить ніякої політичної суспільности і в тім то й причина турецького панованя над вами, як історичного права, яким є сила“. (VI, I вид. 452).

Тепер уже ясно, куди мають повернути ся Українці, щоб з поміж них вийшов уже не великий поет, а хоч би тільки поет. Мають відкинути все, що як будь вказувало би на те, що вони тільки племя. А що такою ознакою є передовсім українська мова, чи наріче, „тому тепер дуже легко порішити, каже Бєлінский (VI, 200), і друге питанє: чи треба і чи можна писати по українськи? Звичайно, говорить він далі, пишуть для публіки, а під „публікою“ розуміють ся та верства суспільности, для якої читанє є родом постійного занятя, певного рода конечністю. Тому в склад публіки може ввійти і базарний крамар, навіть із борідкою, і коли хочете, сільський мужик; але все таки се буде виїмок: властива публіка складаєть ся з висших, більш осьвічених верств суспільности. Поезія, се ідеалїзованє дійсного житя. А чиє-ж житє будуть ідеалїзувати наші українські поети? Висшої суспільности України? Але-ж житє тої суспільности переросло українську мову, що лишила ся в устах тільки простого народа, і та суспільність висловлює свої почутя і понятя не по українськи, а по росийськи і по французьки. І яка в тім випадку ріжниця між українським нарічем і росийською мовою!

Російський романіст може вивести в своїм романі людий усіх верств і казати говорити кождому своєю мовою: осьвіченому чоловікови мовою осьвічених людий, купцеви по купецьки, салдатови по салдацьки, мужикови по мужицьки. А українське наріче одно й те саме для всіх верств — селянське. Тому наші українські письменники і поети пишуть повісти тільки завсїди з простого житя і знайомлять нас тільки з Марусями, Одарками, Прокопами, Кандзюбами, Стецьками і тим подібними особами. Де житє, там і поезія; отже чи і в простім побутї є поезія? Так; але для тої поезії треба занадто великих таланів. Мужицьке житє само собою за мало інтересне для осьвіченого чоловіка; отже треба багато талану, щоб видеалїзувати його до поезії. Се робота якогось Гоголя, що в українськім житю зумів знайти загальне і людське, в простім житю зумів підглянути і зловити гру соняшнього проміня поезії; але се тому, що для творчого талану Гоголя існують не одні тільки парубки і дівчата, не одні Атаназії Івановичі з Пульхеріями Івановнами, але й Тарас Бульба зі своїми могутніми синами; не одні тільки Українці, але й Великороси, і не одні тільки Великороси, а чоловік і людство. Ґеній — повний властитель житя і бере від нього повну даннину — коли і де лише сам захоче. Яка глубока думка в тім фактї, що Гоголь, люблячи пристрасно Україну, все таки став писати по р о с и й с ь к и, а не по у к р а ї н с ь к и.“

„В його поезії, каже дальше Бєлїнский, багато чисто-українських елєментів, яких нема і не може бути в російській. Але хто-ж назве його у к р а ї н с ь к и м поетом? Так само не примха і не випадок спонукали його писати по російськи, а не по українськи. В тім була глубоко-розумна внутрішня причина, чого найлїпшим доказом може послужити те, що на українську мову не можна перекласти навіть „Т а р а с а Б у л ь б у“, а не то „Н е в с ь к и й П р о с п е к т“.[1]) Правда, зміст „Т а р а с а Б у л ь б и“ взятий зі сфери народнього житя, але в нїм автор не був поглинутий своїм предметом; він стояв від нього висше, запанував над ним, видів його не в собі, а перед собою, і тому в багатьох місцях його оповіданя бачимо його особистий, субєктивний погляд; саме

[1]) На такі апріорні катеґоричні вислови Бєлїнского ось як відповідає д. Венґеров: »Своїм звичаєм, каже він у замітці до наведених слів, Бєлїнский занадто легко роздає тут епітети неперекладности. По правдї, на українську мову перекладено багато разів не тільки всього Гоголя, але й Шекспіра. (Полн. собр. соч. В. Гр. Бѣлинскаго т. V, ст. 608, увага 322).

ті місця не можна передати по українськи, коли не хочемо їх звульґаризувати, омужичити. Не говоримо вже про те, що ціле оповіданє, з виїмком розмов дієвих осіб, написане літературною мовою, якою ніколи не може бути українська, що зробила ся тепер провінціяльним і простонародним нарічєм."

В кінці по всїх тих тирадах проти української мови, Бєлїнский ось як формулує свою пораду росийським Українцям: „Літературною мовою Українців повинна бути мова їх просьвіченої суспільности, мова росийська. Коли на Україні може появити ся великий поет, то не инакше, як під умовою, щоб він був росийським поетом, сином Росії, що горячо приймає до серця її інтереси, терпить її терпінєм, тїшить ся її радістю." (V, I вид. 64—65.)

В другій половині 1839 р. Бєлїнский став співробітником петербурських „Отечественных Записок" і з редакторського обовязку звернув знов увагу на тодїшній український видавничий рух. Першим українським твором, що попав тепер Бєлїнскому в руки, було знов оповіданє Квітки-Основяненка п. з. Пан Холявський. В тім часї Основяненко прислав першу частину згаданого оповідання до редакції „Отечественных Записок", і коли судити з листу Бєлїнского до головного редактора з д. 19 серпня, воно дістало ся перед надрукованєм до його рецензії. Прочитавши оповіданє він ось що написав: „Пан Холявський при першім читаню потїшний і забавний, але при другім трохи нудить. Се не творчість, а штучна робота, збірка анекдотів... Впрочім для журнала „Холявський" — скарб, він знайде собі більше читачів і хвальків, як творчі писаня Гоголя".[1])

В 1840 р. вийшов „Пан Холявський" осібною книжкою в двох томах[2]) і Бєлїнский забрав ся в друге до його рецензії. „Отечественныя Записки", каже він таки в тім журналї (т. XIII, № 12), зовсїм були стратили надію на свою грудневу бібліоґрафічну хроніку, не надіючи ся подати читачам ні одного белєтристичного твору, ні одної замітної книжки, яка могла би звернути на себе їх увагу. Справді, самі словарі, букварі, граматики і реторики — саме тільки корисне і будєнне, а нїчого приємного.

[1]) А. Н. Пыпинъ, Бѣлинскій его жизнь и переписка. Т. I, ст. 276.

[2]) Сочиненія Основьяненка. Панъ Халявскій. СПетербургъ, 1841. Т. I, ст. 167; Т. II, 166.

Одним словом, грудневи суджено було бути останнім місяцем і російської літератури; мов би та бідна література сохла й сохла і тепер уже дише на ладан... Але честь і подяка д. Основяненкови! Йому грудень винен спасенє від гіркої долї, бути судним, останнім місяцем сухітничої літератури: він її оживлює і відроджує. Д. Основяненко виходить зі своїм забавним „Паном Холявским“ — з повним, викінченим „Паном Холявским“, тому що читачі „Отечественных Записок“ знайомі тільки з першою частиною сьмішних пригод того українського дивака. Хоч на книжці д. Основяненка поставлено 1841 рік, і хоч задля того вона належить до нового року, до бібліоґрафічної хроніки сїчневої книжки „Отечественных Записок“ — то ми одначе беремо „Холявського“ зі сїчневої книжки, щоб не покинути старого року з ворожим настроєм.

„Быстроумному Основяненкови прийшла до голови щаслива думка — порівняти минулий час із теперішнім, велячи чоловікови минулого століття оповідати про житє своїх дорогих родичів, про своє вихованє і про цїле своє житє. Той чоловік — рід українського Митрофанушки і він виконав задачу автора як не можна лїпше. Наче на долоні ви бачите поважану старину, богату незнанєм, лїнощами, обжирством і пересудами; бачите, як дурний чоловік бє свою дурну жінку і мотлошить дїтий; як дурна мати загодовує на смерть своїх милих дїточок, а дїточки бють ся одно з другим за кождий шматок, обдурюють батька і матїр, а підрісши зачинають одно з другим процеси і одно другому роблять ріжні пакости. Краски Основяненка живі, образи кумедно сьмішні і не вважаючи на те, що місцями його оповіданє надто докладне, цїкавість нїде не ослаблюєть ся. Про оріґінальність нїчого й говорити: талан Основяненка відомий усїм і кождому, а особливо читачам „Отечественных Записок“, що бачили попереднього року першу частину „Пана Холявского“, видрукувану також у виданій тепер книжці. Друга частина тої повісти появляєть ся тепер перший раз у друку. Вона містить в собі опис женихань, невдалих сходин, вступленє на службу Трушки, процес його з братом Петрусем, побут у Петербурзї, вінчанє, його поділ по смерти найдорожших родичів із братом Петрусем, образок його пошлюбного житя, — від першого дня до внуків включно. Хто сьміхун із природи, радимо не читати „Пана Холявського“, коли боїть ся, щоб не захорував зі сьміху: кумедніїшого не можна видумати нїчого.

„Виданє, — каже в кінци Бєлїнский, — чепурне, тільки паперови не зашкодило-б бути лїпшим, щоб букви не пробивали на другий бік і щоб між стрічками одної сторони не чорнїли стрічки другої. Дай Боже, щоб як найскорше появили ся і дальші томи творів любимця публики, бистроумного і талановитого Основяненка! То-то буде потїха для численних прихильників його оріґінального таланту, до яких ми перш усього причисляємо себе самих.“

Але уваги Бєлїнского над „Паном Холявським“ на тій рецензії не скінчили ся. Той бідний „Пан“, видко зацїкавив глибше росийського критика і він незабаром вертає до нього третїй раз. Рецензуючи в „Отечественных Записках“ збірку старинних росийських віршів Кірші Данїлова і виступаючи проти мужицьких сюжетів у поезії і повісти, він знов зачіпає Основяненкового „Холявського“. „Ми, каже Бєлїнский (VI, 307), признаємо повну справедливість гумористичному таланови, з яким написаний „Пан Холявский“ д. Основяненка; ще більше цїнимо добру цїль, в якій написана та забавна сатира на добрі старі часи, але не можемо одушевляти ся богатьома творами д. Основяненка тільки тому, що в них мужики говорять чистою мужицькою мовою і не виходять поза обмежену сферу своїх понять. А навпаки, як приємно було би в таких творах зустрінути таких мужиків, що завдяки своїй природї або припадковим обставинам дечим стоять висше від обмеженої сфери мужицького житя“...

Коли ми заговорили вже про відносини Бєлїнского до Квітки-Основяненка, то згадаємо ще про одну його замітку, в якій справдї не згадуєть ся виразно імени Квітки, але фактично вона відносить ся до нього. Виступаючи в загалї проти мужицьких сюжетів у повісти, він робить одну невеличку концесію: позволяє описувати селянське житє ґенїям і великим талантам. „Де житє, там і поезія — каже він (VI, 305); але житє тільки там, де ідея — і зловити гру житя значить зловити невидимий і пахучий етер ідеї. Для штуки нема благороднїшого і висшого предмету, як чоловік, — але щоб мати право бути предметом штуки, треба чоловікови бути чоловіком, а не урядником 14-тої кляси або шляхтичем. І у мужика є душа, серце, бажаня і пристрасти, любов і ненависть, одним словом — є житє. Але щоб представити житє мужиків, треба, як ми вже сказали, зловити ідею того житя, — і тодї в ньому не буде нїчого грубого, підлого, плоского, нерозумного.

Ось чому „Вечери на хуторі“ Гоголя, що представляють просте житє на Україні, дихають таким повним артизмом, очаровують такою невідхильною красою, такою дивною поезією. Але, повтаряємо, на те треба ґенія і ґенія, талану і талану.“ Таким ґеніем і талаком був, по думці Бєлінского, тільки Гоголь і тільки він міг брати сюжети з мужицького житя. „Але Гоголь, каже він дальше (VI, 202), не для всіх може бути приміром. Тим більше жаль дивити ся, коли й маленький талан (Квітка-Основяненко) тратить даром свої сили, пишучи по українськи — для українських селян. Справді, зміст таких повістий завсіди однаковий, завсіди одно й те саме, а головний їх інтерес — мужицька наівність і наівна принадність мужицької розмови. Все те дещо навкучило ся. В кого, приміром, стане терпцю прочитати цілу книжку (Ластівку), зложену з прозаічних статий, писаних такою мовою, такою манєрою і таким тоном:

„Нема на сьвіті нїчого луччого і Богу милїшого, як серце матері до своїх дїточок! Скільки-б їх у неї нї було, чи десятком Бог поблагословив, чи тільки одним — одно; для неї рівні; жадного любить, усїх рівно пестує, за усяким равно (?) вбивається. Девять здоровенькі край неї, потїшають її, а одно морщитця, кисне, недуже; вже вона за ним вбиваєтця, тужить; вже і боїтця, щоб ще дужче не занедужало, або щоб — нехай Бог боронить! — щоб ще і не вмерло! Вона їх обмива, обпатрює, обшива, зодяга — і нїколи-ж то не втомитця, нїколи нї поскуча з ними і усяка робота на дїточек (?) їй не важка“ і т. д.

Або от ще:

„Уже я так думаю, що нема й на сьвітї кращого місця, як Полтавська губернїя. Господи Боже мій милостивий, що за губернїя! І степи і лїси і сади і байраки і щуки і карасї і вишнї і черешнї і усякі напитки, і воли і добрі коні і добрі люди, усе є, усего — багацько!“ і ин.

„Гарна лїтература, кличе Бєлінский, яка тільки й дихає простацтвом мужицької мови і дубоватістю мужицького ума“.[1])

---

[1]) »Прочитавши »Ластівку« і »Сніп«, — каже він в однім листї з 3 серпня 1841 р. я зрозумів усю повагу борщу, сала і галушок« (Л. Н. Пыпинъ, Бѣлинскій его жизнь и переписка. Т. II. ст. 127.). По всій правдоподібности, каже

В кінці російський критик зробив одно відкритє: він „відкрив“, що Основяненко і Квітка — то одна й та сама особа, „відкрив“ також одно українське слово, що зветь ся „жінца“(?!). Закінчуючи свою рецензію на Гребінчину „Ластівку“ і Основяненкове „Сватаня“ він каже: „Але от що інтересне: в „Ластівці“ є оповіданє, або щось таке в роді оповіданя, під яким стоїть імя д. Основяненка, а над яким є така присьвята: „Любій моїй жінці — Аннї Григорієвнї Квітка“. З того видно, каже Бєлїнский, що д. Основянко і д. Квітка — одна й та сама особа, бо по українськи жінка або жінца значить (по російськи) жена. Тому всї ті оповіданя і романи, що друкували ся з іменем Основяненка, належать до д. Квітки, який приняв тільки як псевдонїм імя Основяненка“.

„Що-ж тикаєть ся „Сватаня“ д. Основяненка або Квітки, каже Бєлїнский, то се водевіль зі селянського житя, водевіль зрештою дуже розтягненний, але місцями не без інтересу.“

В кінці пятий раз заговорив Бєлїнский про Основяненка в 1843 р., коли прийшло ся йому в „Отечественных Записках“ рецензувати український альманах І. Бецького п. з. Молодикъ.[1]) „Д. Основяненко, каже він (VII, II вид. 280) переповідає нам у „Молодику“ старинний переказ про „Заснованє Харкова“. Основяненко, як звісно, володіє незвичайним талантом оповідати ріжні старинні перекази мовою легкою і зрозумілою навіть для простолюдина. Обіцюємо без міри задоволеня тому, хто прочитає до кінця „старинний переказ“ д. Основяненка. Не можна пожалувати, що в „Молодику“ є тільки та одна українська статя, а всї инші або московські, або нїмецькі.

Таке відношенє Бєлїнского до Квітки й до української повісти. Українська повість не знайшла прихильного осуду у російського критика тому, що з одного боку вона сьміла мати українську форму (мову), з другого — її сюжети були взяті переважно з мужицького житя. А того житя Бєлїнский не любив.

Пипін, Бєлїнский написав і рецензію на »Снипъ« (Корсуна) в бібліографічній хроніці 8-ої книжки (ibidem), але Венґеров не подає її в своїм повнім виданю між рецензіями Бєлїнского в »Отеч. Зап.« з 1841 р.

[1]) Молодикъ, украинскій литературный сборникъ, издаваемый И. Бецкимъ. Харьковъ. 1843.

Та не симпатичнійше відізвав ся Бєлінский і про українську поезію, яку в його часи передовсім репрезентував Шевченко. Він безпощадно розкритикував Шевченкові „Гайдамаки“, а його самого назвав „кепським поетом“. В кінці легковажене літературного руху на Україні дійшло в росийського критика до того ступня, що в 1843 р. термін „український“ стає у нього синонімом із терміном „дрантивий“ і він прикладає його до всіх партацьких творів, що виходили в тім часі на території України, без огляду на те, якою мовою вони писані, чи українською, чи росийською, чи ин. Сама Україна стала в розуміню Бєлінского невичерпаним жерелом таких „українських“ письменників і поетів, що свої „поезії“ пишуть на замовленє. Відповідна до того й українська публика. „На Україні є своя література — каже з іронією Бєлінский, рецензуючи в „Отечественних Записках“ „Молодикъ“ Бецкого з 1843 р.[1]): коли вірити „Молодикови“, то про се нема ніякого сумніву. Що таке „Молодик“, ми як Москалї не знаємо; ми знаємо тільки, що то альманах, наповнений росийськими статями в віршах і прозі, що без сумніву богатьом дуже подобають ся. Харків у порівнаню з иньшими ґубернськими містами є задля свойого великого числа населеня і краси під деяким зглядом столицею України, а через те й столицею української літератури, української прози, а передовсім українських віршів. У всіх росийських ґуберніях багато пишуть вірщів, але в Харкові особливо. Ті вірші гарні, як тільки можуть бути гарними провінціяльні вірші; в столицях їх читають не багато, але за те багато на провінції, особливо на Україні, а ще більше мабуть у Харкові. Та обставина робить Харків особливо інтересним містом і збуджує охоту хоч де в чому з ним познайомити ся“. І як раз, відповідно до свойого бажаня, Бєлінский знайшов у „Молодику“ згадувану вже статю Основяненка п. з. Старинний переказ про заснованє Харкова. „Стихотворів, каже він дальше, в „Молодику“ дуже багато. Провінціяльні поети дїяльні завдяки невеликим вимогам своєї публики і дивній її охоті читати поезії, яких у столицях, як сказано, читають мало, бо їх вартість тільки в тім, що вони — вірші, а не проза. Боже мій, скільки поетів на Україні, і як гарно,

[1]) Сочиненія В. Бѣлинскаго (II. вид.) Т. VII, ст. 279—282.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И- 35810

то є як багато пишуть вони віршів, що саме — вірші, а не проза! Дд. Бороздна, Дяченко, Кленов, Лукашевич, Майсуров, Мещерський, Недолін, Руель, Чужбинський, Щербина, Щоголів: усе те українські поети...“ Ще з більшим кепкованєм Бєлінского на ту тему зустрічаємо ся в його рецензії на „Молодик“ із 1844 р. „Що тикаєть ся альманаха д. Бецкого (з 1844 р.), говорить він в „Отечественныхъ Запискахъ“ (1844 р.) (тамже IX, 137—139), то він складаєть ся з трьох віддїлів. Перший наповнений у страшній скількости віршами. Більша частина віршів — твори українських поетів. Україна, як усїм відомо, край благословенний небом; хлїб і вірші родять ся в нїй навіть у середньоурожайні роки в шістьдесятеро. Коли вам потрібно віршів для альманаха, пішліть у Харків просьбу-циркуляр і видавайте хоч тисячу альманахів на рік — матеріялу стане ще на пять тисяч. Який той матеріял — иньше питанє. Боже мій! скільки на Українї поетів! Що, коли-б там було хоч із половина стільки читачів, — ну, то був би один із найосьвіченїйших країв Европи!.. Пальм, Дуров, С. Д. Щербина, Соловей Будимирович, В. Ш...в, Фата Морґана, Ш. Щ., Щоголів... То тільки вибрані, а скілько званих, а ще скілько має бути таких, яких нїхто не кличе, але які готові всюди з'явити ся! Впрочім і вибрані відзначають ся більше щирістю і працьовитістю, як талаком. Приміром Соловей Будимирович здібний швидше приспати, як розбудити цїлий сьвіт, або хоч би й ту частинку сьвіта, яка захотїла би послухати його. Д. Щоголів переклав не злими віршами грецькі мельодії; жаль тільки, що ті мельодії, подібно як усї народнї мельодії, в перекладї ще меньше інтересні, як в оріґіналї, і що новогрецькі пісні, завдяки пильности перекладачів особливо надоїли всїм росийським читачам. Про иньших українських поетів можна й замовчати як у їх власнім інтересї, так і в інтересї читачів. Але „Молодик“ заповнений віршами не тільки одних українських поетів: великоруські зі свого боку також не залишили нїчого, що могло зробити „Молодик“ правдиво українським альманахом. В нїм є вірші дд. Ф. Глинки, Бенедиктова, Кукольнїка, ґрафинї Ростопчіної, князя Шаховского, Корсакова, Бернета, Губера; є вірші дд. М. Дмитрієва, Степанова і иньших. З вичислених нами стихотворів великоросийських поетів тільки „Разсчетъ“ д. Губера варт уваги. Д. Ф. Глинка оспівує в однім зі своїх стихотворів якогось „Ѳаддея съ желѣзною палкою“, і ми з того стихотвору дові-

дуємо ся, що згаданий Тадій бив сильно своєю зелізною палкою недобрих людий. Що було-б, як би він забрав ся до кепських ритмачів... У другім своїм стихотворі д. Ф. Глинка кличе до чоловіка: „Проснись, пробудись, человѣкъ!“; але чоловік, вислухавши стихотвір, заснув іще сильнійше... і т. д.

Так зрецензував Бєлїнский „Молодика“, вважаючи його альманахом ріжного дрантя вже не тільки зі самої України, але з цілої соборної Росії. Але киньмо Бецького з його „Молодиком“, а завернїм ся ще в 1842 р.

В 1841 р. вийшла в Петербурзї невеличка книжочка Шевченка п. з. „Гайдамаки“.[1]) „Було менї з ними (з „Гайдамаками“) лиха, писав Шевченко до Тарновського 26 марта 1842 р.[2]) На силу випустив цензурний комітет. „Возмутительное“ тай годї! Ледви сяк да так впевнив їх (цензорів), що я не бунтівник. Тепер хватаю ся розіслати, щоб не схаменули ся.“ З сих помилок, каже Кониський,[3]) з якими надруковано „Гайдамаків“, справдї знати, що Тарас хватав ся швидче їх надрукувати, боячись, „щоб не схаменули ся“ і не заборонили їх цензори. На помилки Шевченко нарікає і в листї до Тарновського і в листї до Квітки.[4]) „Надрукував, пише він, бодай йому очи повилазили... Не лайте дуже, коли що знайдете не до ладу, бо і написано і надруковано навмання.“ З того видно, що вина за те, що в „Гайдамаках“ повно друкарських помилок, паде переважно на цензуру, яка даючи дозвіл нині, завтра могла його спокійно взяти назад. В таких обставинах тратити час на коректу зайва робота.

Ми навмисне привели причини правописних помилок у „Гайдамаках“, бо, як побачимо зараз, Бєлїнский і на те звернув у своїй рецензії[5]) бачну увагу і зробив із того закид Шевченкови.

---

[1]) Гайдамаки. Поэма Т. Шевченка. Санктпетербургъ. 1841. Въ тип. А. Сычева. Ст. 131, 8°.

[2]) Основа, 1862, май.

[3]) О. Кониський, Тарас Шевченко-Грушівський (Збірник фільольогічної секції Наук. Тов. ім. Шевч. Т. I, ст. 107).

[4]) Русская Старина, 1880, №, ст. 593.

[5]) Рецензія на »Гайдамаки« поміщена в »Отечественних Записках«, до тепер не входила в нїяке виданє творів Бєлїнского »по незначительности«, але не була »невідомою« для загалу, як то каже д. Венґеров (Пол. собр. соч. В. Г. Бѣлинскаго, Т. VII, ст. 595, зам. 130). Велику частину тої рецензії защитував був

„Читачам „Отечественних Записок“, каже він[1]), відома наша думка про твори так званої української літератури. Не будемо тут її повтаряти, скажемо тільки, що нова проба „с ь п і в і в“[2]) д. Шевченка, привілейованого, здаєть ся, українського поета, переконує нас іще більше в тім, що твори того рода видають ся тільки для потїхи й науки самих авторів; иньшої публики, здаєть ся, в них нема. Але коли ті панове к о б з а р і гадають своїми п о е м а м и принести користь для низшої кляси своїх земляків, то дуже помиляють ся: не вважаючи на достаток найвульґарнїйших і вуличних слів і виразів, в їх поемах нема простоти сюжету і вислову, повно чудацьких вигадів і навичок, які властиві всїм кепським поетам, — часто зовсїм не народні, хоч і оперті на цитатах із історії, пісень і переказів, — і тому, розуміють ся, вони для простого народа незрозумілі і не мають у собі нїчого, з чим би він симпатизував. Коли ходить про те, то було-б лїпше, відкинувши всякі претенсії на титло поета, оповідати народови простою, зрозумілою для нього мовою про ріжні пожиточні річи з горожанського і родинного житя, як се прегарно зачав (і жаль, що не повів дальше) д. Основяненко в своїй брошурі „Лысты до любезныхъ землякивъ“. А то який будь волостний мудрагель-писар (тільки не Шельменко), прочитавши ваші „твори“, відповість вам таки вашими словами:

Теплий кожух, тільки шкода,
Не на мене шитий,
А розумне ваше слово
Брехнею подбите. (Гайдамаки, ст. 11.)

„Що тикаєть ся самої поеми д. Шевченка „Гайдамаки“, то тут є всьо, що годить ся кождій українській поемі: тут Ляхи, Жиди, Козаки; тут гарно ганьблять ся, пють, бють, ріжуть; ну, розуміють ся, в антрактах кобзар (бо яка-ж українська поема без кобзаря!) сьпіває натхнені пісні без особливого розуму, а дївчина плаче, а буря гомонить... От образки:

Одчіняй проклятий Жіде!
Бо будиш бітий, одчіняй!

уже А. Н Пипін (Бѣлинскій, его жизнь... Т. II, ст. 223—224), а також цитував із неї дещо (на основі »Отечеств. Зап.«) й Т. Зїнківський (Писаня Тр. Зїнківського. Т. II, ст. 44).

[1]) Отечественныя Записки, 1842, № 5.

[2]) Всї розстріляня Бєлїнского.

Ламайте двері поки выйде,
Вікна посипаліс, „стривай!
„Стривайте зараз“, — „нагаямі
„Свиняче ухо, жартувать
„Чи що ти хочіш!? Я! З панамі?
„Крий Боже зараз! Дайте встать
„Ясновельможні (нишком свині)
„Панї полковнїку ламай“,
Упали двері... а нагай
Малює вздовж жидівску спину,
„Здоров свине, здоров жіде,
„Здоров чортів сину“.
Та — нагаєм, та — нагаєм.
А жід зогнув спину.
„Не жартуйте мостї пане“
„Добрі вечир, в хату!
„Ще раз шельму, ще раз, годї!
„Вибачай проклятий,
„Добрі вечір, а де дочка?
„Умерла панове“.
„Лжеш іудо, нагаямі!
Посипались знову... і т. д.[1])

Хиба-ж не правда, яка вдала рука в мальованю природи? Тій картинї посьвячений цїлий розділ: Конфедерати. — А от дещо чутливо-нїжного. Пристрасний любовник Ярема приїшов побачити ся зі своєю милою, але її ще нема. З тої нагоди сьпіває Ярема елеґію на цїлу сторону, і вже збираєть ся вмирати, як нечайно — шелест:

Попід гаєм мов ласочка
Крадиця Оксана.
Забув, побіг, обняли ся,
„Серце“... тай зомлїли
Довго, довго, тілько „серце“
Тай знову нїміли.

Ярема говорить:

„Годї пташко“,

Оксана: „Ще трошічкі,
Ще... ще... сизокрилий,

[1]) Цитати подаємо дословно за Белїнским.

Виймі душу... ще раз... ще раз...
Ох, як я втомілась."

„Знов образок, і який живий! От справді, кажучи поетичною мовою самого добродія-автора: ушкварив!

„У виданю повно всяких можливих похибок проти знаків перепинаня, як то по части видно і з наведених примірів, де, щоб заховати змисл, ми були змушені поставити в деяких місцях свої знаки" (тамже VII, 395).

Так відозвав ся Бєлїнский про Шевченкових „Гайдамаків", „не маючи, як каже С. А. Венґеров, й далекого понятя про те, що глумить ся над одним із найбільших поетів Славянства"[1]). Ся його замітка про Шевченка, каже дальше Венґеров, повинна стати поруч із його страшною радою Лєрмонтову викинути зі своєї збірки поезій „Ангела".[2]) І справді, не один тільки Шевченко впав жертвою безпощадної критики Бєлїнского. „Уважаю Шиллера за его духъ, писав він до Боткина[3]) в 1840 р., но драмы его, въ художественномъ отношеніи, для меня — хоть бы ихъ и не было"... Справдішній enfant terrible для великих ґеніїв!...

Але відносини Бєлїнского до Шевченка не обмежили ся тільки до літературних непорозумінь. Він із критика поезій перекидаєть ся в критика приватної особи, і тоді його критика робить ся просто брутальною. Лист Бєлїнского до П. В. Анненкова з грудня 1847 р. (отже недовго перед самою смертю), — се документ, на якого вид мусять червоніти лиця всїх синів Росії, без огляду на те, чи се Великороси, чи Українці... Сей лист корифея російської критики, се велика зневага тої критики, се страшний приклад того, як далеко може загнати ся навіть розважна людина! „Тепер Росіянам, — каже Т. Зїнківський, згадуючи про наведену в горі критику Бєлїнского на Шевченкові „Гайдамаки"[4]), — сором за сво-

---

[1]) Полн. собр. соч. В. Г. Бѣлинскаго (изд. Венґерова). Т. VII, ст. 595, зам. 130.

[2]) Рецензуючи в листї до Боткина »Одесский Альманахъ« Надьождіна (1840 р.) він написав такі слова: „Стихи Лермонтова не достойны его имени« (Пыпинъ, II, ст. 29).

[3]) А. П. Пыпинъ, Бѣлинскій.... Т. II, ст. 29.

[4]) Писаня Т. Зїнківського. Т. II, ст. 66.

його критика"... а сто раз більший сором, скажемо від себе, за той лист, який ми отут наводимо в оріґіналї:

„Наводилъ я справки о Шевченкѣ, — пише Бєлїнский до Анненкова[1]) — и убѣдился окончательно, что внѣ религіи вѣра есть никуда негодная вещь. Вы помните, что вѣрующій другъ мой говорилъ мнѣ, что онъ вѣритъ, что Шевченко — человѣкъ достойный и прекрасный. Вѣра дѣлаетъ чудеса, творитъ людей изъословъ и дубинъ, стало быть, она можетъ и изъ Шевченка сдѣлать, пожалуй, мученика свободы. Но здравый смыслъ въ Шевченкѣ долженъ видѣть осла, дурака и пошлеца, и сверхъ того горькаго пьяницу, любителя горѣлки по патріотизму хахлацкому. Этотъ хахлацкій радикалъ написалъ два пасквиля. Читая одинъ пасквиль, государь хохоталъ, и вѣроятно дѣло тѣмъ и кончилось бы, и дуракъ не пострадалъ бы за то только, что онъ глупъ. Но когда государь прочелъ другой пасквиль, то пришелъ въ великій гнѣвъ... И это понятно, когда сообразите, въ чемъ состоитъ славянское остроуміе, когда оно устремляется на женщину. Я не читалъ этихъ пасквилей, и никто изъ моихъ знакомыхъ ихъ не читалъ (что между прочимъ, доказываетъ, что они нисколько не злы, а только плоски и глупы), но увѣренъ, что второй пасквиль долженъ быть возмутительно гадокъ по причинѣ, о которой я уже говорилъ. Шевченку послали на Кавказъ солдатомъ. Мнѣ не жаль его: будь я его судьею, я сдѣлалъ-бы не меньше. Я питаю личную вражду къ такого рода либераламъ. Это — враги всякаго рода успѣха. Своими дерзкими глупостями они раздражаютъ правительство, дѣлаютъ его подозрительнымъ, готовымъ видѣть бунтъ тамъ, гдѣ нѣтъ ровно ничего, и вызываютъ мѣры крутыя и гибельныя для литературы и просвѣщенія. Вотъ вамъ доказательство. Вы помните, что въ „Современникѣ" остановленъ переводъ „Пиччинино" (въ „Отечественныхъ Запискахъ" тоже), „Манонъ Леско",

[1]) П. В. Анненковъ и его друзья 1835—1885. Изданіе Суворина. С.-Петербургъ, 1892, ст. 604—606.

„Леонъ Леони“.[1]) А почему? Одинъ изъ хохлацкихъ либераловъ, нѣкто Кулешъ... въ „Звѣздочкѣ“, въ журналѣ, который издаетъ Ишимова для дѣтей, напечаталъ исторію Малороссіи, гдѣ сказалъ, что Малороссія должна или отторгнуться отъ Россіи, или погибнуть. Цензоръ Ивановскій просмотрѣлъ эту фразу, и она прошла. И не мудрено: въ глупомъ и бездарномъ сочиненіи всего легче не досмотрѣть и за него попасть ся. Прошелъ годъ — и ничего, какъ вдругъ государь получаетъ отъ кого-то эту книжку съ отмѣткою фразы. А надо сказать, что эта статья появилась отдѣльно, и на этотъ разъ ее пропустилъ Куторга, который, понадѣясь, что она была цензурована Ивановскимъ, подписалъ ее, не читая. Сейчасъ же велѣно было Куторгу посадить въ крѣпость. Къ счастію, успѣли предупредить графа Орлова и объяснить ему, что настоящій-то виноватый — Ивановскій. Графъ кое-какъ это дѣло замялъ и утишилъ. Ивановскій былъ прощенъ. Но можете представить, въ какомъ ужасѣ было министерство просвѣщенія и особенно цензурный комитетъ[2]). Пошли придирки, возмездія, и тутъ-то... Мусинъ-Пушкинъ... накинулся на переводы французскихъ повѣстей, воображая, что въ нихъ-то Кулешъ набрался хохлацкаго патріотизма, и запретилъ „Пиччинино“, „Манонъ Леско“ и „Леонъ Леони“. Вотъ что дѣлаютъ эти скоты, безмозглые либералишки! Охъ эти мнѣ хохлы!...

---

[1]) Останній — роман Ж. Занда, а передостатній — аббе Прево.

[2]) Бєлїнский, як каже Драгоманів, не знав, що то за книжка, яка так дуже розсердила цензорів: то була »Повѣсть объ Украйнѣ« — і в ній провідною думкою був не так відрив України, як радше протест проти закріпощеня в ній селян. Як тепер усім звісно, той протест у різкійшій формі був головним змістом поем Шевченка, що так розсердили Миколу І. В тім змислї цензура мала більше рації, як Бєлїнский і навіть його біоґраф (Пипін), коли добачила звязь »хохлацкаго патріотизма« з »французкими романами« найблизшої епохи до 1848 р., — і, певно, коли-б Бєлїнский не віднїс ся був до »хахлів«, як до чогось чужого, що тільки може принести шкоду »його« (розстріленє Драгоманова) рідній літературі, роздрочуючи його уряд, то він при тодішніх своїх політичних думках не так би віднїс ся до Шевченка і його приятелїв, яких він називає в своїм листї просто »хохлацкими свиньями, годными только на сало« (див. М. Драгомановъ, Письмо В. Г. Бѣлинскаго къ Н. В. Гоголю, ст. XIII—XIV). Про інцідент із цензурою з причини появи Кулїшевої »Повѣсти объ Украйнѣ« див. нашу статю п. з. Не было, нѣтъ и быть не можетъ, ЛНВ, 1904, кн. VII.

Либеральничаютъ во имя галушекъ и варениковъ съ свинымъ саломъ! И вотъ теперь писать ничего нельзя: все маранотъ. А съ другой стороны, какъ и жаловаться на правительство? Какое же правительство позволитъ печатно проповѣдывать отторженіе отъ него области? А вотъ и еще слѣдствіе этой исторіи. Ивановскій былъ прекрасный цензоръ, потому что благородный человѣкъ. Послѣ этой исторіи онъ, естественно, сталъ строже, придирчивѣе, до него стали доходить жалобы литераторовъ, и... и онъ вышелъ въ отставку, находя, что его должность не сообразна съ его совѣстью... Такъ вотъ опытъ вѣры моего вѣрующаго друга! Я эту вѣру опредѣляю теперь такъ: вѣра есть поблажка праздным фантазіямъ или способность все видѣть не такъ какъ оно есть на дѣлѣ, а какъ намъ хочется и нужно, чтобы оно было. Страшная глупость эта вѣра! Вещь, конечно, невинная, но тѣмъ болѣе пошлая"...

Так писав батько російської критики!...

Той лист, то апоґей ненависти Бєлїнского до українського письменства і до його найвизначнїйшого репрезентанта Шевченка, тої ненависти, якою горіло його серце цїлих останнїх десять лїт його житя, і яку він поніс із собою в могилу...

II.

Що-ж за причина тої ненависти Бєлїнского до самостійного українського культурного житя, — того, як каже Венґеров, „грубовраждебнаго отношенія къ малорусской литературѣ?" Перший, що пробував подати відповідь на се цїкаве питанє, був А. Н. Пипін. У виданій в 1876 р. двотомовій біоґрафії В. Бєлїнского він між ин. говорить таке[1]): „В кінцї народнї лїтератури, або властиво українська. Бєлїнский в загалї її не любив, по части з тих загальних причин: він уважав українську лїтературу річию примхи, непотрібним провінціялїзмом і гадав, що ті люди, що посьвятили свої сили на виробленє окремої української лїтератури, з більшою користю могли би зужити їх для російської лїтератури, що панувала і в осьвічених верствах самої Україні. По

[1]) А. Н. Пыпинъ, Бѣлинскій его жизнь и переписка. Т. II. ст. 222—223.

друге, Бєлїнский виступав проти самого змісту української лїтератури. Бєлїнский, зовсїм чистий Великорос, мало знав і не любив української мови[1]), отже й не міг цїнити зверхньої, формальної сторони тої лїтератури; а її зміст у богатьох точках його не задоволяв. З малими виїмками в тодїшнїй українській лїтературі не було нїчого особливо талановитого. Бєлїнский видїв досить велике число українських письменникїв, але в їх творах знаходив або повторенє по українськи застарілих романтичних і сентиментальних тем, що надоїли і в росийській лїтературі, або повторенє тем народньої поезії, виложених гірше, як в орігіналї, або жарт і пародії, що видались йому не досить быстроумними, або в кінцї прояви льокального патріотизму, якого правдоподібно не уважав серіозним. В місцевій поезії, яка появляла ся в тих часах, не знаходив Бєлїнский анї достаточного загально-людського поетичного інтересу, анї правдивого заспокоєня потреб місцевого народа: народно-поетичні елємонти, що заводили ся в лїтературу, повинні були по його думцї бути прояснені тим висшим інтересом, як у поезії Кольцова; місцеві потреби могли бути досить заспокоєні елємонтарними книгами, що служили би переходом до загально-росийської осьвіти. Нагадаймо, що тодї нїхто й не думав про таке поставленє народної осьвіти, до якого стремлять тепер осьвічені приятелї народа і педагоґи, — не думав нї для українського, нї для великоруського народа. Найперше і найважнїйше, про що мріли тодї для народа, було освобожденє з кріпацтва, — школа для кріпацької людности була немислима, та про неї й не думали; тому трудно було думати і про виховуюче і наукове значінє місцевих лїтератур... В тих обставинах знаменною появою був для Бєлїнского Українець Гоголь, який міг стати великим письменником тільки в загально-росийській лїтературі". Дальше, згадавши про критику Бєлїнского на Шевченкові „Гайдамаки", Пипін говорить таке: „І тут Бєлїнский знов ворожо зустрічаєть ся зі славянофілами. Вони (поки що) відносили ся симпатично до української лїтератури, як „народної" і без намислу ставили її паралєльно з иньшими народними славянськими лїтературами, що в тих часах відроджували ся. Та солїдарність української лїтератури зі славя-

[1]) В переписцї, каже Пипін, ми зустрічали докази на те ще в 1840 р., отже перед спорами зі славянофілами.

нофільськими і панславянськими тенденціями повинна була піддати Бєлїнскому тільки нове недовірє — як ненавистне йому противставленє національности і загально-людської цівілїзації, як відродженє старини на перекір новим часам"...

Такі причини подає Пипін, — причини, як видно з наведених нами відзивів Бєлїнского про українське письменство, переважно правдиві. Одначе, як у загалї в Пипіновій біографії Бєлїнского образ росийського критика не вийшов повний, так також не вийшли повними і ті причини, що спонукали його виступити ворожо проти українського письменства. Подати їх попробував український письменник 90-тих років Тр. Зїнківський в своїм петербурськім відчитї п. з. „Тарас Шевченко в сьвітлї европейської критики". Приводячи початок реценсії Бєлїнского на Шевченкових „Гайдамаків" він говорить от що[1]): „Щоб до пуття зрозуміти сю нахабну, недотепну й недостойну Білинського тираду, не вадить згадати, що таке була росийська література того часу (40-ві роки). Література ся була не що, як тільки дворянсько-чиновницька забавка, загалом потрібна задля „осьвіченої людини", — як от і усякий иньший европейський комфорт, чорний фрак, лакировані чоботи, „шти" без прусів і таке иньше. Про службу і посьвячення літератури на осьвіту і піддвиженнє простого люду з морального та економічного занепаду не дбали навіть такі „радикали" як Білинський. „Мужицьке життє само по собі мало цїкаве (sic!) задля осьвіченої (?) людини", — писав народовець про Квітчину оперетку „Сватанє на Гончарівці".... „Головний інтерес (сих повістий) — се мужицька простодушність та краса мужицької бесїди. Усе се вже якось обридло." Чи чуєте, яким сальоном се пахне?!

„І се поступова, передова література, — каже Зїнківський, — а що-ж загал? Погляд на літературу, як на забавку, як ще шановний „Фелїцин співака" Державин мовляв, що поезія мусить служити ріжним „меценатам" таким напоєм, „въ жаркой день какъ сладкой лимонадъ", сей погляд був єдино можливий і єдино зрозумілий." Такого „лимонаду", як каже Зїнківський, в українській літературі не було і се одна з причин ворожого до неї настрою Бєлїнского. „Та окрім „лимонаду", каже він дальше, тут треба ще долучити національну нетолєранцію: сьміють, бачте, писати яко-

[1]) Писаня Тр. Зїнківського Т. II, ст. 45—47.

юсь иньшою мовою, замість щоб збогачувати росийську! Як же не карати?! Тому то Бєлїнський в своїх розборах українських письменників плутаєть ся в своїх ново придбаних, дякуючи творам Гоголя, реалїстичних поглядах і збиваєть ся на загальну тропу „солодкого лимонаду“. Так лаючи ненавидного йому „мужицького“ письменника Квітку за його (хоч і по росийські написані) „Похожденія Столбикова“, він научає, як треба виставляти бруд життя в письменстві, нагадуючи про якогось літературного джиґуна і хверта (в Салагубовій Аптекарії). Ось, мовляв, сей джиґун міг в житті видавати ся гидким, а в оповіданню він тілько „мілай“. І додає: се значить, що в письменстві людий треба показувати вимаруваними і вмитими.[1]) „Хто в сій невмитій тирадї, каже Зїнківський, пізнає „реалїста“ Білинского? Бачте, виходило на те, що Квітка винен і за те, що „члены суда и прочія лица въ такой наготѣ и такъ рѣзко изображены въ романѣ“ (тамже 329).

Инакші погляди, як Зїнківський, має на ту справу О. Кониський. „Не можна менї згодити ся з Зїнківським, каже він,[2]) як з тим, щоб література росийська з початку рр. 1840-их була тільки забавкою, так і в загалї з тим, що нїби єдино висловлені їм причини сплодили ворожі відносини росийської критики до нашого слова. Д. Пипін[3]) подає ще иньші причини антипатії Бєлїнского до українського письменства, в загалї тієї антипатії, що потім через кільки років відбила ся і в розмові одного з героїв Турґенївського роману „Дымъ“.

„По думцї д. Пипіна, дак „імовірно, що та антипатія не була чужою і самому Турґеневу. Корінь її лежить, каже д. Пипін, в тому, що лїпші сили літературні в Росії рр. 1840-их були переняті питаннями штуки. По тих питаннях гуртували ся у них і питання фільософські і питання практичного житя громадського. Тодї усю увагу покладали на фільософію Геґеля і Шеллїнґа або на Шекспіра, Ґете, Байрона і т. ин. і тут вбачали поетичні віщування

---

[1]) »Въ повѣсти онъ (франтъ) смѣшонъ, а не отвратителенъ. Встрѣтясь съ такимъ господиномъ въ жизни, вы не могли-бы смотрѣти на него безъ презрѣнія и досады, но въ повѣсти онъ очень милъ. Вотъ въ какомъ смыслѣ природа должна являть ся въ искусствѣ умытой и очищенной«. (Собр. соч. Бѣлинскаго. Т. VI, ст. 327—28).

[2]) О. Кониський, Тарас Шевченко-Грушівський, Т. I, ст. 111—115.

[3]) Вѣстникъ Европы, 1888, кн. II, ст. 248 і далї.

загально-людського духа. Дак от з сього-б то погляду „українське письменство здавало ся критикам вузким провінціялїзмом, що пильнує держати людий на низькім ступні прихильности до своїх окільних звичаїв, до мертвої давнини... Фільософи росийські рр. 1840-их бачили в українському письменстві чужу для них мову; заводити отсю мову в книжки їм здавало ся за річ несеріозну, непотрібну, неоправдану; вона розєднює осьвітні сили; а таке „розєднанне знесилює письменство росийське“. Одно слово, говорячи просто, каже дальше Коніський, по правдї, по щирій виходить, що д. Пипін признає, що фільософи і критики росийські ворогували властиво на українське слово за те, що воно стає перешкодою привподоблення, по просту — обрусїння.[1])

„Трохим Зїнківський причину ворогування Москалїв до нашого слова, каже Коніський, з'ясував ще й „тією національною нетолєрантностю московською, що поруч себе не стерплює хоч би й невеликої культурної самостійности української“. Мене не вдовольняє і ся причина і я хочу пошукати ще иньшої, властивої росийським критикам 1840 рр. Далї їх я не піду і, хто зна, коли-б не та причина, на яку я зараз укажу, то може-б і про твори Шевченка і в загалї про розвиток українського письменства Бєлїнский був би

---

[1]) »Річ зовсїм натуральна, каже Коніський, що ворожі рецензії на »Кобзаря« і на »Гайдамаків« не могли не вразити перенятливої душі і чуткого серця Шевченка«. Щоб показати росийським рецензентам, що він може писати і росийською мовою, він береть ся за писанє тою мовою віршів і драм (Лист до гр. Тарновського, »Основа«, 1862, кн. V, ст. 5). Зараз в 1841 р. посилає він до Квітки росийські вірші своєї роботи. То була пісня з драми »Невѣста«, що перше була трагедією п. з. »Никита Гайдай«. »Я її, писав Шевченко, перемайстрував на драму. Я ще одну драму майструю: називаєть ся вона »Слѣпая Красавица«. Не знаю, що з неї буде; бою ся, щоб не сказали Москалї: „mauvais sujet“, бо вона, бачте, з українського простого биту«. Так само росийською мовою написав Шевченко поему »Слѣпую«. »Не хочеть ся її друкувати, писав він в 1842 р. до Кухаренка, та не маю вже над нею волї. Переписав »Слѣпую« тай плачу над нею. Який мене чорт спіткав і за який гріх, що я оце сповідаю ся кацапам черствим кацапським словом! Лихо, брате отамане! Єй Богу лихо! Се правда, що опріч Бога і чорта в душі нашій є щось таке страшне, що аж холод іде по серцю, як хоч трошки його розкриєш. Цур йому: мене тут і земляки і неземляки зовуть »дурнем«. Але-ж хиба я винен, що я уродив ся не кацапом, або не Французом!« А в листї до Тарновського написав Шевченко вже отсї слова: »Нехай я буду собі і мужицький поет, аби тільки поет, то менї нїчого більш і не треба! Нехай собака лає, вітер рознесе!« (Основа, 1862, кн. III.)

вимовив такі-ж думки, які потім вимовив Добролюбов,[1]) а за ним і дехто иньший з однодумних з ним його наступників.

„Оцінюючи твори народньо-національних письменників чужої народности, хоч би і так близької расою і далеким-предалеким родоводом, як от народности наша і великоруська, діло не таке легке, як воно здаєть ся з першого погляду; найпаче, коли такі дві народности злучені під одним тим самим устроєм політичним, але розділені великою безоднею життя історичного аж до кінця віку XVIII. До того-ж одна народність панує, тримає другу в неволі і в темноті і пильнує шляхом неволення привподобити до себе отсю другу. А от ся друга привподобити ся не може; бо у неї иньша природа, иньші обставини, иньша була історія; там нині иньше соціяльно-моральне житє і съвітогляд.

„В творах кожного письменника, до якої-б національности він не належав, тим паче в творах такого велетня, як Шевченко, єсть, правда, для оцінювання творів його, опріч ґрунту народно-національного, ґрунт загально-людський, і на сьому ґрунті знайдемо матеріял для оцінювання творів, але тільки матеріял загальний, теоретичний; загальну, головну основу, загальні людські риси загальних літературних типів. І що-ж з того? Принаймні сього для правдивого оцінювання творів народного письменника вельми ще мало. І земля — ґрунт загальний про всяку ростину і сонце загальна керниця тепла і серце людське загальний ключ любови і почуття в загалі. Одначе чому-ж на півночі не ростуть банани? Бачимо, що навіть під однаковим теплом сонця не всї дерева однакові: і кедр дерево і смерека і тополя дерево, а яка ріжниця між ними! Знаючи життє дуба, осики, берези, ботанік не відважить ся сказати, що він уже з того самого знає і життє всякого иньшого дерева. Знаючи загально-основні теоретичні закони загального життя зьвіря, зоольоґ з того одного не знає ще життя слонів. Бачимо знов, що съвітло і тепло сонця не по всїх съвітах і не на всїх людий однаково впливають. Не всї люди за однаковими окільними обставинами, однаково почувають любов або ненависть, радощі або скорботи. От сього самого не можна не бачити і на народностях і не можна критикови знехтувати оттаку національну ріжницю.

---

[1]) Другий корифей російської критики зі 60-тих років, що по части змив той сором із російської критики, який наніс їй Бєлїнский, оцінив ті самі »Гайдамаки« Шевченка зовсїм инакше як Бєлїнский.

Так само не можна йому не уважати на другу ще сторону творів письменника: на їх кольорит. Кольорит творам надає не тільки часом, а трохи чи не завжди, без волї письменника, сума ознак національних укупі з впливом історичного життя нації. Жаден письменник не спроможен цілком спекати ся сього впливу і чим більша у письменника кебета, тим густійше на його твори ляже його кольорит. Тим то критикови, що оцінює твори письменника другої народности, треба, щоб не наробити великих помилок, добре знати історію і етноґрафію тієї національности, до якої належить письменник і його твори. Критик повинен опріч усього иньшого знати мову тих творів; знати, тямити і розважати расові окремости; історичні події, всесторонній їх вплив; знати етноґрафію народа, до якого належать люди, чи ґрупи людий, списані у творах, за оцінку котрих він береть ся.

„Менї здаєть ся, каже дальше біоґраф Шевченка, що отсього саме бракувало тим росийським критикам 1840-их рр., що так вороже, антипатично висловили ся про твори Шевченка, найпаче про його твори історичного змісту. Не можна їх за се вельми й винуватити. Звідкіль їм було придбати такого знання? Звідкіль їм було пізнати історію, етноґрафію й антропольоґію України?

Згадавши звісне вже слово „ж і н ц я“, Конїський каже дальше: „Темнота тодїшніх критиків росийських в тому, що треба було їм знати про Україну і її народ, коли вони бажали про се балакати, не дала їм зрозуміти і поезію Шевченка. Чужим критикам, що не знали нї історії, нї етноґрафії українського народу, не можливо було зрозуміти те, що Шевченко в своїх поезіях стоїть на національно-демократичному ґрунтї; що він не услїдовує народній пісні, не підроблюєть ся під тон народу, а яко віщий пророк, він, наче сам народ, веде далї народню поетичну творчість. Поезії Шевченка не переказ народньої пісні, а продовж її. Критики Шевченка не зрозуміли, що, як каже Костомаров, Шевченка нїби сам народ вибрав і послав сьпівати замість себе.

„Нарештї, каже Конїський, не треба ховати ся з тим, що Бєлїнский ворожо дивив ся не тільки на Шевченка, але й на саму українську ідею; в сему легко запевнити ся перечитавши виписку з листу Бєлїнского до Анненкова, яку я подав вище в примітцї в дословному перекладї.“[1])

[1]) Хто з читачів схоче порівнати поданий нами оріґінал листу Бєлїнского з українським перекладом Конїського (Збірник фільоґ. секц. Т. I, ст. 104—105),

Коли приглянути ся близше причинам, поданим Кониським, то не можна не признати за ними правди. Одначе, як се певне завважить кождий сам, не достає тут іще одної причини, що не менше важна від поданих Пипіном і Кониським, і була тою підставою, на якій оперли ся всї иньші. Маємо тут на думцї вузке розуміне у Бѣлїнского лїберальізму. І сю причину зазначив Драгоманів і поставив її на **першім місцї**. (Письмо Бѣлинскаго къ Гоголю, ст. XI). Вузка державність льокального, московсько-петербурського походженя, в берлинській, геґеліянській формі, от причина того, що Бѣлїнский не тільки не видїв народа поза державою, але й признавав, що держава робить інтелєктуальне житє. Другою причиною, каже Драгоманів, є погорда до мас справдїшнього народа — до мужиків. „При такім вузко державнім і аристократичнім погляді зрозуміло, що коли в Українців нема ані держави, ані аристократії, то вони не повинні мати лїтератури.“ Коли-ж деякі „орігінальні“ Українцї, йдучи льоґічно за радою Бѣлїнского і ин., стали думати коли вже не про свою державу й аристократію, то хоч про автономію України, то знов зустрінули ся з вороґованєм росийських лїбералів, що, мовляв, „ширина інтересів“ і демократизм не знає нїяких автономій. В словах Бѣлїнского, каже дальше Драгоманів, замітна ще й третя причина антипатії до українських стремлїнь: то незнанє старого і нового житя українського народа. Так пр. гадка, що Петро Великий вивів Росію з варварства не зовсїм правдива і що до Московщини, а вже зовсїм неправдива в відношеню до України, що сама дала дїячів реформи в Московщинї.

„Які широкі були початки культурного житя на Українї XVI—XVII ст., каже він дальше, о скільки вона безпосередно стикала ся з Европою, се тепер і звичайний читач може побачити, пр. з роздїлу про українську лїтературу в новім виданю „Исторіи слав. литературъ“ Пипіна і Спасовича. Звідти можна також переконати ся, яка неправдива та думка, що на Українї не було нїякої лїтератури крім народніх пісень. І коли на Українї XVI—XVII в. було більше схожости в мові між висшими і низшими верствами, то не так тому, що там було загальне варварство, як більше тому, що тодїшня лїтература була близша до народа своєю мовою. З богатьох признак можна твердити, що „мужики“ на Українї

той переконаєть ся, який то »дословний« переклад. Перекрученя і пропуски цїлих речень, се-ж хиба нїхто не назве »дословним перекладом«!

XVII ст. були меньшими варварами, як за часів Бєлїнского, після того, як росийська держава відірвала від мас висші верстви і помогла їм закріпостити селян.“ Дальше згадує Драгоманів про австрійських Русинів, які мають свої низші й середні школи, свої катедри на університеті — що зараз таки відбило ся на піднесеню самосьвідомости і у „мужиків“.

„Тепер багато зі сказаного, — кінчить Драгоманів, — чого не знав Бєлїнский, вже більше звісне, але не можна сказати, щоб се в Росії розуміли правдиво, або хоч добре памятала публика і публїцисти. Причина сього головно в тім, що в провідників суспільної опінії в Росії нема не тільки знаня, але — ще гірше, — цїкавости до всього того, що виходить поза границї столичного і великоруського житя. Той брак був сильний і у Бєлїнского, і він то був причиною, чому так чутливий чоловік і так горячий льоґік, що став зовсїм на лїберальний і навіть на соцїялїстичний ґрунт поглядів, що перемінив погляд на лїтературу для мужиків і про мужиків Великорусів, лишив ся при старих бюрократичних і аристократичних думках про українську лїтературу і дуже короткозоро оцїнив таку появу, як Шевченко і його київський кружок“...

Знанєм України Росія нїколи не грішила!...

2004

528679

B-1086/1

B 1.086
1

ІВАН КРЕВЕЦЬКИЙ

КОРИФЕЇ РОСИЙСЬКОЇ КРИТИКИ І УКРАЇНСЬКЕ ПИСЬМЕНСТВО.

I.

В. Г. БЄЛЇНСКИЙ.

Ціна 50 сот.

У ЛЬВОВІ, 1905.

З друкарні Наук. Товариства ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.